

IN MEMORIAM VAJDA MIHÁLY (1935-2023)¹

KRÉKITS József

„Daseinanalitikusok. /.../ Rendes és érdekes társaság. Maga az elmélet nagyon érdekes, vonz engem, de egyet nem tudok, s nem is fogom soha megtudni: miben különbözik a daseinanalitikus terápia a másfélektől.”

(Vajda Mihály: *Szókratészi huzatban*, 36. old.)²

2023 november 23-án elhunyt Vajda Mihály Széchenyi-díjas filozófus professzor, aki 2004-től volt tagja a Magyar Daseinanalitikai Egyesületnek (MDE). Egy hónappal halála előtt még részt vett egyesületünk 4. Konferenciáján (Lét és értelem), hozzászólásaival emelte az esemény színvonalát, meleg humorával pedig a hangulatát. Korábbi konferenciáinkon rendszeresen előadott, szemináriumainknak meghatározó tudós résztvevője volt.

Vajda Mihály 1935-ben született Budapesten, gyermekkorának meghatározó élménye volt a második világháború, melyet 9-10 évesen a budapesti gettóban vészelt át szüleivel együtt. Mind a gettóbeli lét, mind Budapest bombázása hosszú hónapokig tartó folyamatos életveszélyt jelentett számára.

1960-ban fejezte be egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem filozófia-német szakán, majd 1961-től a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa lett, 1967-ben védte meg kandidátusi disszertációját. Pályafutását a később Budapesti Iskolaként ismertté vált Lukács György-tanítványi kör tagjaként kezdte, Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Márkus György mellett, akik valamennyien neves filozófusokká váltak. 1968-tól a Lukács-iskola tagjai elkezdtek távolodni mind Lukácstól, mind a hivatalos marxizmustól. Ennek következtében Vajda 1973-ban elvesztette akadémiai állását. Akkoriban német nyelvtanításból és fordításból élt. 1977-től Brémában volt vendégprofesszor, 1980-tól többször meghívták Amerikába előadni. A z 1989-es rendszerváltás után rehabilitálták, 1990-től 2000-ig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (ma: Debreceni Egyetem) Filozófiai Tanszékének tanszékvezetője és egyetemi tanára volt. 1992-ben védte meg akadémiai doktori értekezését, 2000-ben a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Bizottságának elnökévé választották, 2001-ben az Akadémia levelező, 2007-től rendes tagja lett. 2005-től professzor emeritus a debreceni egyetemen, 2009-től a Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Kutatóintézetének igazgatója volt.

¹ Másodközlés: eredeti megjelenés angol nyelven: In memoriam Mihály Vajda. Daseinsanalyse 40 (2024) 193-196. a főszerkesztő engedélyével.

² Vajda 2009b.

Kutatásaiban először Edmund Husserl fenomenológiájával és Max Scheler munkásságával foglalkozott, majd a fasizmusról írt monográfiát, amely angolul jelent meg (*Fascism as a Mass Movement*, 1976) először, majd 1995-ben magyarul. Az 1970-es években Vajda marxizmus-kritikai írásai olasz nyelven láttak napvilágot a *Marxon túli társadalmi rendszerek* (*Sistemi sociali oltre Marx*, 1980), valamint angolul, *The State and Socialism* (1981) címmel. 1989-ben jelent meg magyarul az *Orosz szocializmus Közép-Európában* című írásműve, melyet németre is lefordítottak (*Russischer Sozialismus in Mitteleuropa*, 1991).

Eltávolodva a marxizmustól Vajda Heidegger filozófiájával kezdett el foglalkozni. 1989-ben egy munkacsoportot hozott létre, melynek tagjai szemináriumokat tartottak Heideggerről, és lefordították a filozófus főművét, a *Lét és időt* magyarra. (Addig csak szekunder irodalom jelent meg magyarul Heideggerről, köztük az MDE tiszteletbeli elnökének, Fehér M. Istvánnak az 1984-ben kiadott *Martin Heidegger* című monográfiája.) A *Lét és idő* 1989-ben jelent meg magyarul. Az első kiadáshoz Fehér M. István írt egy 80 oldalas *Előszót*. A *Lét és idő* azóta két újabb kiadást ért meg magyar nyelven (2004, 2019). A 90-es évek elején Vajdát a posztmodern kezdte el foglalkoztatni. 1993-ban megjelentette *A posztmodern Heidegger* című tanulmánykötetét. A kötet tézise az volt, hogy a kései Heidegger műveiben a posztmodern szemlélete mellett érvel: a posztmodern „szemben a romantikával nem antimodern... Nem a modern tagadása. Nem észellenes, csupán az ész (a diszkurzív logika) univerzális igényét nem ismeri el jogosultnak. Pluralista világszemlélet. (...) Ennek megfelelően nem hisz az egységes és univerzális világtörténelemben ... amely a megváltás, a nagy kibékülés felé haladna; úgy véli, különféle, s előre meg nem írt történetek vannak ... egymás mellett. (...) Csak polifon béke lehetséges. Az egység hazugság és terror.” (Vajda 1993. 189).

Úgy vélem, hogy e sorok mögött ott rejlik mind a gyerekkorban elszenvedett náci terror, mind pedig Vajda marxista korszakának keserű tapasztalata. Ha valóban önreflektívek vagyunk, akkor tudnunk kell, hogy „igazságra törekvésünknek” ezen tapasztalatok birtokában „már nem szabad az ember szabadságát korlátoznia. A mások szabadságán nem szabad többé igazságunknak csorbát ejtenie.” (Vajda 1993. 190 – kiemelés az eredetiben). Ahogyan Heidegger mondja, szabadságunk mindig „korlátozott szabadság”. Később Heidegger *Levél a humanizmusról* (1946/1978) című tanulmányának híres passzusát idézi Vajda, és ebből eredezteti mondandóját: „Az ember nem a létezők ura. Az ember a lét pásztora.”

Ez a híres *bon mot* baljós módon válik egyre fontosabbá az ezredfordulót követően a globális felmelegedés és a pandémia korszakában. A modernitás embere még úgy vélte, hogy képes uralni a természetet. Élete utolsó fél évszázadában azonban Heidegger ezt egyre meggyőzőbben cáfolta. Azt demonstrálta, hogy a „létfeledés” időszakában az ember már nem látja a létet, csupán a létezőket, és azokat is csak, mint uralma kiterjesztésére váró objektumokat. A posztmoderni-

tásban egy józan önkorlátozásra, Vajda kifejezésével „szerénységre” (1993) lenne szükség mind egyéni, mind közösségi szinten. Azaz az emberiségnek nem elsősorban a külső természetén („Physis”), hanem önmaga természetén kellene megtanulnia uralkodnia, hiszen ő maga is a természet része. Egy másik írásában Vajda az emberi önismeret fontosságáról ír. Az idősebb kori összegyűjtött műveinek egyik részét kötetbe rendező könyv címe: *A személyes emlékezet filozófiája* (2016). Ennek címadó esszéjében Vajda Nietzsche-t (1995) idézi: „Fokozatosan kiderült számomra, hogy eddig minden nagy filozófia; nem más, mint szerzőjének önismerete és egy fajta akaratlan és észrevétlen mémoires.” (Id. Vajda 2016, 1078-1079). Úgy látja, hogy Szókratészhez hasonlóan az embernek ki kell állnia a saját tapasztalatai által megérlelődött igazságai mellett, akkor is, ha ez a korszellemnek vagy a hatalomnak, illetve a rövidtávú hasznosság elvének ellent mond. A „Gnóthi seauton!” delphoi felszólítása erre irányul, az embernek meg kell ismernie önmaga természetét ahhoz, hogy megtalálja a helyét a Természetben.

Bár korábban csak könyvekből olvasott a daseinanalízisről, csatlakozott az egyesületünkhöz. Ez a döntése a személyes szimpátián és a benne lévő kíváncsiságon túl az önismeret iránti vágyából következett. Sajnos csupán egyetlen tanulmánya jelent meg a *Daseinsanalyse* évkönyvben, 2009-ben, *Die berechtigte Ausnahme* (A jogos kivétel) (Vajda 2009) címmel.

„Misu.” Mindenki így szólította, a nála sokkal fiatalabbak is. Tudta, hogy egy ember tekintélye nem ezen múlik, meg egyébként is, a tekintély mint olyan teljesen közömbösen hagyta. Gyakran önirónikusan megkérdőjelezte saját kijelentéseit is, mondván, ő nem igazán ért ehhez. Mindig kész volt a vitára, ha nem értett valakivel egyet, de a vita közben odafigyelt a másik érveire. Soha nem sértődött meg azon, ha nem sikerült konszenzusra jutnia valakivel. Az elvei mellett azonban határozottan kiállt. Erre jó példa, hogy 2017-ben (3 évvel a Krím elfoglalása után), amikor Vlagyimir Putyin Magyarországra látogatott, Misu korábbi munkahelyén (Debrecen), ahol professzor emeritusi kinevezését kapta, a szenátus díszpolgári címet szavazott meg Putyinnak. Misu válasza erre az volt, hogy visszaküldte saját kinevezését a rektornak.

2022-es konferenciánkon, melynek címe *Álom és egzisztencia* volt, több saját álmáról is beszámolt. Az egyik így hangzott: „Temetésem volt, hozták a koporsómat. Fogadtam a vendégeket, mondtam nekik, hogy örülök, hogy ennyien eljöttek a temetésemre, de ... de mit fogtok rólam mondani?” Bátor gesztus volt, a heideggeri halál-felé-tartó-lét egzisztenciáléjának demonstrálása. Misu maradandó hatást gyakorolt mindannyiunkra. Hiányát még hosszú ideig érezni fogjuk szemináriumainkon és találkozóinkon. Kedves Misu! Hát én most ennyit tudtam mondani Rólad.

Krékits József,
a Magyar Daseinanalitikai Egyesület elnöke

IRODALOM

- Heidegger, Martin 2004. *Lét és idő*. (Ford. Vajda M., Angyalosi G., Bacsó B., Kardos A., Orosz I.) Osiris, Budapest.
- Heidegger, Martin 1978. Brief über den „Humanismus“. In: *Wegmarken*, Klostermann, Frankfurt, 311-360.
- Nietzsche, Friedrich 1995. *Túl jón és rosszon.*, Ikon Kiadó, Budapest.
- Vajda Mihály 1993. *A posztmodern Heidegger*. T-Twins és Századvég, Budapest.
- Vajda Mihály 2009a. Die berechtigte Ausnahme. *Daseinsanalyse*, 18-25.
- Vajda Mihály 2009b. Szókratészi huzatban. Pozsony, Kalligram Kiadó
- Vajda Mihály 2016. A személyes emlékezet filozófiája. In (uő.) *A személyes emlékezet filozófiája*. Linceum – Kalligram, Budapest, Pozsony, 1077-1104.